

ELS INFANTS I ELS ADOLESCENTS EN ELS CONTES POPULARS. REPERCUSSIONS EDUCATIVES

per VICENÇ JASSO I GARAU
CATALINA TORRES I VALLORI

1. Els protagonistes dels contes populars

Als contes populars¹ el protagonisme de la infantesa i de la joventut és un fet que es dona sovint. Els personatges principals d'un gran nombre de rondalles² són adolescents o joves. Les persones grans i els vells solen ésser actors secundaris.

Sembla que es pretén establir ensems unes relacions de complementarietat i de contrast entre el vigor de la minyonesa i la serenitat d'ànim i la saviesa dels homes fets i dels ancians.

En els contes de fades l'heroi és jove i l'ajudant encantat —es tracta d'un ésser del reialme meravellós— assumeix la forma d'una persona major. En aquest cas es manifesta la complementarietat entre els joves i els adults, per tal com el paladí del conte no pot assolir amb les seves forces l'èxit en les seves empreses i fretura de l'ajut del món paral·lel. Ara bé, els moradors del regne encantat se solen presentar sota l'aparença de persones grans.³

De vegades, encara que no sigui el més freqüent, els protagonistes dels

contes són nins. Alguns d'aquests relats han aconseguit una difusió universal gràcies a la recopilació dels Germans Grimm, per exemple "*Hansel y Gretel*" i "*Caperucita Roja*".⁴ A les nostres rondalles el més significatiu és "*En Toni Garriguel·lo*".⁵ Cal citar també "*Pulgarcito*" de Ch. Perrault.⁶

Però són moltíssims els relats on el protagonista és un adolescent, un jove o una al·lota. En aquestes narracions hi ha sempre un gran interès per contar alguns episodis de la infància de l'heroi, per tal com saber quelcom de l'origen de la seva crisi i de la seva corada. Des del punt de vista de la psicologia profunda i de la psicologia evolutiva és molt important conèixer amb alguna mena de detalls com varen transcórrer els primers anys de la nostra vida. En alguns casos sembla que es vol demostrar que l'heroi ja ho és des dels primers dies de la seva existència, i que les seves virtualitats romanen inalterables al llarg de la vida. Es torna així un superhome, un ésser privilegiat que cal admirar, però no imitar. Aquest és el cas de "*L'hereu de la corona*",⁷ on el fill d'un rei és abandonat dins un barranc, perquè una fada ha presagiat que no estarà a pler fins que el seu pare li hagi donat la corona, però el bon fat va voler que fos alletat per una llopa i educat per tres fades, o els d'"*En Pere Catorze*"⁸ o d'"*En Juanet de l'onso*"⁹ on els protagonistes gaudeixen d'una robustesa extraordinària. Emperò, malgrat l'ambient quasi sobrehumà que es respira a molts de contes, el personatge principal esdevé heroi a un moment decisiu, concretament en els inicis de l'adolescència, quan s'adona que ha de portar a bon terme un transcendent afer.

Hi ha moltíssims de contes; però les estructures que ens permeten reduir-los a elements, relacions i operacions són sortosament limitades. Pel que fa al moment quan l'adolescent té la possibilitat de transformar-se en una persona prominent, ens trobam amb dues estructures bàsiques: la identificació amb el pare i el descobriment de l'amor.

Pel que fa a la fretura d'identificar-se amb el propi pare, convé fixar-nos en un grup de rondalles on es tracta el tema dels expòsits a la família reial. La mare del rei o les germanes de la reina ordenen a algun serf que porti a terme el cruel crim;¹⁰ odien la sobirana, la primera perquè considera que no és l'esposa adequada per al seu fill, i les altres perquè senten enveja envers la seva germana, per tal com també elles desitjaven maridar-se amb el rei... Els infants se salvaran de la mort i aconseguiran retrobar els seus pares. Es obvi que, com succeeix en els contes de fades, aquests minyons freturegin de l'auxili de les instàncies màgiques, però també és ver que, en aquests relats, els pelegrins del viatge al regne encantat són tendres adolescents.

A una de les llegendes relatives al rei Jaume es reflecteix l'angoixa del príncep orfe:

"—Ma mare, ¿i això és ver lo que m'ha dit un al·lot, que jo no tenc pare? Digau-me tot lo que hi ha! Per amor de Déu, no m'amagueu res!
—En tens de pare! li diu sa mare. I prou que en tens! Però es moros el mos prengueren, i el tenen engrillonat dins una cova..."¹¹

En els contes esmentats és palesa la necessitat dels adolescents de retrobar el pare per poder després abordar

el procés d'identificació amb el progenitor, la qual cosa és imprescindible per aconseguir una adequació de la pròpia existència al principi de la realitat.

A altres rondalles el tema principal és el descobriment de l'amor. Aquesta crisi es presenta en un entorn màgic. Se suposa que la causa de l'angúnia del jove o de l'al·lota és l'embruix. Recordem l'encís d'en Bernadet de "L'amor de les tres taronges". Una jaia el va maleir quan tenia set anys:

"—Del bon fat i del mal fat, que la mia mare m'ha comanat, i un punt més: lo que ara diré, que sia ver i veritat: que En Bernadet, en tenir setze anys,
no puga estar ni sossegar
que l'amor de les tres taronges no vaja a cercar"¹².

En aquesta edat l'harmonia de les formes corporals no concorda adesiara amb el neguit de l'esperit...

"...com més creixia i se feia més dona, més augmentava sa seva gentilesa i gaiardia, i aviat fonc s'al·lota més bella que es sol escaufava".¹³

A "La Princesa Bella" es descriu l'ansietat i la tristesa d'una joveneta...

"...se posà trista i trista... aquell engronyament i tristesa que la tenia tan mostia... es seu coret s'aclucà de tot, al punt li veren redolar per ses galtes unes llàgrimes com a ciurons, esclafí en plors i laments... com més feien per delitar-la, era pitjor. La pobreta va perdre sa talent de tot..."¹⁴

Aquestes situacions de defici i inquietud seran remeiades mitjançant la cerca d'un objecte encantat. Serà necessari fer un llarg viatge fins a les contrades del reialme meravellós. No s'assolirà sols el remei màgic, sinó que

també s'aconseguirà trobar una al·lota o un jove de singular bellesa o galania i d'extraordinàries qualitats psíquiques, que aparenta ésser, més que una persona de carn i os, la projecció de la imatge ideal que hom té de l'altre sexe.

Cal insistir en el sentit profund del descobriment de l'amor. Quan el nin i la nina es transformen en home i dona, és indispensable que s'adonin que les seves energies anímiques i llur vitalitat sexual han d'adreçar-se a una altra persona, per tal d'establir una relació complementària que els permeti rebre i donar, car l'usual és que els humans sols puguin realitzar-se plenament en l'àmbit de la parella o del grup.

No ens ha de sorprendre que aquestes estructures —adequació a la realitat mitjançant la identificació amb el progenitor del mateix sexe i descobriment de l'altre per mitjà de l'amor es presentin a moltíssims de contes, ja que ambdues contribueixen a la realització de la funció XXXI i darrera ("L'heroi es casa i es coronat rei") dels contes meravellosos.¹⁵ Encara que la totalitat de les funcions no es dóna a cada rondalla, l'esmentada no falta a quasi cap conte de fades.

Cal recordar que els conceptes funció i estructura són diferents, per tal com la forma és una abstracció de la realitat, dementre que l'estructura intenta descobrir l'organització lògica de la realitat.¹⁶

2. Els nins com a personatges secundaris del conte

Volem parlar també dels nins que figuren a les rondalles en qualitat de personatges secundaris. La seva apari-

ció sol ésser molt breu, encara que aquesta presència pot enfosquir el relat al mateix temps que li atorga sentit com en el cas del fill d'un rei que porta dintre el seu cap un mostre, i que serà sacrificat per l'amic moro del rei,¹⁷ o els fills d'una "dona d'aigo" que es submergeixen amb la seva mare dins un pou per a no tornar-los a veure més,¹⁸ o la nombrosa progenitura d'un difunt que han d'ésser venuts com a esclaus, perquè el seu pare va morir sense pagar els seus deutes.¹⁹

En els relats de caire religiós i en aquells on es narren anècdotes relatives als bruixots i a les bruixes de la nostra illa, també hi prenen part els nins. Sant Vicenç Ferrer sol·licita la col·laboració anònima dels minyons i minyones de la vila de Petra per demanar al cel el do de la pluja. La pregària que els fa dir el taumaturg valencià és molt simple: "No plou perquè Déu no vol! Ja plourà com Déu voldrà!"²⁰ A un altre relat l'amo d'una possessió ("So'n Cardaix" d'Artà) féu aparèixer el dimoni a un estol d'al·lots que tenia llogats i no anaven de fer feina.²¹

Les "jaies" —fades velletes que solen atorgar valuosíssims favors d'orde màgic a aquells que els donen almoïna— es presenten adesiara acompanyades d'un nin que roman callat. La jaia, quan demana caritat, dóna entendent que el minyó està en una situació de penosa misèria:

"...li compareix aquella mateixa jaieta amb s'infantó...

— ¡Oh jovenet, fill meu dolç!
¡qualque coseta per amor de Déu per i i aquest infantó, que fa més de vint-i-quatre hores que no hem tastada la gràcia de Déu! "

3. Els tres germans

En els contes es planteja una qüestió de gran importància en el terreny de l'educació familiar: les relacions entre els germans. Sovint es contraposen les aventures de tres germans. Quasi sempre el més petit aconsegueix l'èxit.²³ El seu nom és, amb molt poques excepcions, "Bernat" o "Joan".²⁴

20 El destí dels altres dos germans sol

seguir un d'aquests quatre camins:

- mort prematura²⁵
- no tornen sortir en la trama, no sabem quina és la seva sort²⁶
- intenten d'algun mode atemptar, però sense èxit, contra la vida del germà petit, qui després els sol perdonar²⁷
- participen del triomf, gràcies a la munificència de l'heroi²⁸

El mateix sol ocórrer a les rondalles on hi ha tres germanes, que de vegades esposen tres germans. El més petits dels germans escollirà sempre la germana menor, que, a les nostres rondalles, es diu Catalina.²⁹

A altres narracions no es proposa el tema de la rivalitat entre els germans, sinó que se suscita la qüestió de la col·laboració i l'ajut mutus. Aquesta situació es dóna sempre a les rondalles que tracten el problema dels germans expòsits, on la identificació és total.

La rivalitat està motivada per l'anhel de poder, això en el cas dels germans, i per una vanitosa competència relativa a la pròpia bellesa, quan es tracta de germanes. Aquest segon criteri es pot reduir al primer, per tal com la més bella de les germanes contreu matrimoni amb el germà més prepotent.

4. "La flor del món"

En un sistema cultural sempre es considera que una fase de la vida és més important que les altres.³⁰ Aquest període del nostre devenir se sol dir "la flor de la vida". És un dels trets més importants de l'èidos d'un poble, perquè ens proporciona una valuosíssima informació per a una escaient interpretació del "patterns" bàsics de la seva cultura.

Es evident que en els contes populars mallorquins i a moltes altres compilacions d'aquest gènere literari popular d'altres països, ni la vellesa, ni l'edat madura se'ns presenten com a les millors èpoques del nostre vivent.

L'edat més apreciada del cicle vital és la joventut; és el moment en el qual hom gaudeix d'un cos vigorós, formós i esvelt i d'un esperit saturat

d'il·lusió. A les nostres rondalles es diu "la flor del món":

"...estant a la flor del món, té una vintena d'anys..."³¹

"El rei era fadrí, Na Magraneta a la flor del món..."³²

"Estava la dona a la flor del món, en es ple de la seva garridesa i galania".³³

Aquest temps, el qual es pressuposa tan venturós, comprèn per a la muller des dels tretze als vint-i-un anys, o dels quinze als vint.³⁴

En els nostres contes es fa ressaltar sovint l'excepcional garridesa d'algunes donzelles d'aquesta edat. La seva beutat els oferirà la possibilitat de contreure un matrimoni molt avantatjós.³⁵

La flor del món en els joves es pot establir entre els setze i els vint anys. Des dels setze anys els jovencells de les rondalles realitzen accions de singular heroïcitat i es lliuren a les pacífiques batalles de l'amor.³⁶

És molt significatiu que els personatges masculins encisats, quan recuperen la forma humana, se'ns presentin com a pallards de vint anys.³⁷

5. Conclusions

—La infantesa, la minyonia, l'adolescència i la joventut sempre són presents en el sentir dels pobles; com a record, per tal que suggereixen a les persones majors pensaments i imatges dels millors instants de la vida; com a tasca, car és necessari inculturitzar, formar i educar les generacions joves; i com a esperança, perquè els homes sempre pensam que el futur potser sigui més formós i encertat que el migrat present. En el conte popular es realitza aquest triple contacte amb les generacions novelles; mitjançant la rondalla hom recorda, educa i somnia.

—La participació freqüent dels infants i dels nins com a personatges de les rondalles, i el protagonisme dels adolescents i dels joves, patentitza el respecte i la preocupació que té la societat envers d'aquells que es troben a les primeres etapes de la vida. En realitat, per enaltir el sistema de valors de la societat, es procura que aquests continguts axiològics siguin viscuts plenament pels joves protagono-

nistes dels relats. Puix que l'assimilació dels valors s'efectua en els perfides esmentats, és molt convenient que els protagonistes siguin adolescents o joves, ja que els infants i els púbers s'identifiquen més fàcilment amb una persona de llur edat.

—Els trets bàsics dels nostres herois i heroïnes són el valor, la bellesa i la bondat. Generalment les forces del mal s'encarnen a persones madures o velles i en els anti-herois. És necessari que els nins, els adolescents i els joves s'identifiquin amb el perfil axiològic de l'heroi.

—Les rondalles ens presenten els nins i els púbers com a éssers responsables, conscients i seriosos que tenen una concepció adulta de l'existència. Els joves —mercè a l'ajut dels col·laboradors i guies del regne de les meravelles— es comporten com homes madurs. Molt poques vegades se'ls podrà culpar d'inexperiència o de presses excessives. Aleshores la societat volia que els joves esdevinguessin adults el més aviat i que participassin plenament dins poc temps en la vida social.

—Malgrat el que acabem d'afirmar, no cal oblidar que en els contes es troben les estructures bàsiques de la psiqué humana, *màxime* en els seus aspectes dinàmics. El conte ens ensenya com hem d'acarar els problemes psíquics fonamentals: la identificació amb el progenitor del mateix sexe, la relació dual (rivalitat-col·laboració) amb els germans, i el descobriment enlluernador de l'amor.

—La "flor de la vida", la "flor del món" coincideix en els nostres contes amb els anys de la primera joventut (entre els 13 i els 20 per a les al·lotes, i entre els 16 i 20 per als joves). Com que els contes (els meravellosos i molts d'altres) acaben amb un matrimoni feliç i la coronació reial dels esposos (o amb l'auguri d'una vida lliure de preocupacions i angúnies econòmiques), és lògic que el narrador ens diga que els joves herois casats de nou visqueren molts d'anys i que comunicaren llur felicitat a una nombrosa progenitura, com si es volgués perllongar la benaurança de "la flor del món" i se'ns recordàs que sempre tendrem amb nosaltres éssers privilegiats

que gaudiran de la il·lusió, de l'encant i del candor dels temps rutilants de "la flor de la vida".

NOTES

¹ Per a una escaient conceptualització d'aquest gènere de la literatura popular, vd. STITH THOMPSON, "El cuento folklórico", Ediciones de la Biblioteca de la Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1972, pp. 23-34. Em referesc a la primera part de l'obra, "Naturaleza y formas del cuento folklórico".

² Josep A. Grimalt ens dóna aquesta definició de rondalla: "és la narració anònima, transmesa oralment, en prosa, de fets que es presenten com a imaginaris". Considera que el terme català "rondalla" és més precís que les expressions castellana *cuento popular*, francesa *conte populaire*, anglesa *folktale* o alemanya *märchen*. ("La catalogació de les rondalles de mossèn Alcover com a introducció a llur estudi", RANDA, n.º 7, Curial, Barcelona, 1978, p. 12).

³ En alguns casos els personatges del regne meravellos són nins, per exemple a les rondalles "S'al·lot d'es barretino" (VI, 51-52) i "S'hoinonet com un gri" (XIV, 63-68).

Per a citar les rondalles mallorquines, escriuré el nom del conte, el nombre del tom en xifres romanes i els de les planes en xifres llatines (Antoni Maria Alcover, "Aplec de rondaies mallorquines d'En Jordi des Recó. Edició definitiva. 24 toms", Edit. Moll, Ciutat de Mallorca, 1936-1972).

⁴ Hermanos Grimm, "Cuentos de la infancia y del hogar", Bruguera (Libro amigo, n.º 897), Barcelona 1982.

⁵ "En Toni Garriguell", IV, 97-104.

⁶ Ch. PERRAULT, "Cuentos de antaño", Ediciones generales Anaya, Madrid, 1983.

⁷ "S'Hereu de la Corona", VI, 73-86.

⁸ "En Pere Catorze", VIII, 54-76.

⁹ "En Juanet de l'onso", III, 25-53.

¹⁰ L'àvia paterna és la responsable de l'intent d'infanticidi en els següents contes: "S'aigo ballant i es canariet parlant" (VI, 88-91), "La Reina Catalineta" (XI, 41) i "La flor de gericall i s'aucellet d'or" (XIX, 102-103). A altres rondalles ho són les germanes de la reina: "La bona reina i la mala cunyada" (XII, 109), "S'aucellet de ses set llengos" (XIV, 34-35) i "S'abre de musica, sa font d'or i s'aucel·l qui parla" (XV, 80-97).

¹¹ "El rei En Jaume dins la vida del poble mallorquí". La primera proesa del Rei En Jaume, V, 108-109.

¹² "L'amor de les tres taronges", III, 58.

¹³ "Sa Muleta de plata", IV, 19.

¹⁴ "La Princesa Bella", II, 36-37.

general en els contes populars ("Psicoanàlisi de los cuentos de hadas", Grijalbo, Barcelona, 1980, p. 64). A la mateixa obra ens dóna la següent explicació psicoanalítica d'aquest fet: "Cuando en un cuento de hadas un niño es el tercero, el oyente se identifica fácilmente con él porque, dentro de la constelación familiar básica, el niño es el que hace el número tres, independientemente de si es el mayor, el mediano o el pequeño de los hermanos. La superación del número dos significa, en el inconsciente, hacer las cosas mejor que los padres". (op. cit., p. 151).

²⁴ A les nostres rondalles hi ha 22 contes on figuren tres germans i triomfa el menor. Entre els més coneguts cal esmentar: "La flor romanial" (II, 85-94), "En Ferrandí" (III, 108-130), "Ses sabates de pell de poi" (XXII, 54-72).

²⁵ V. gr. "Es tres germans i es nou gegants", I, 107-117, "La Reina banyuda", XI, 25-38, "En Juanet i sa fia del rei", XX, 94-127.

²⁶ V. gr. "Tres germans", XIV, 133-138.

²⁷ "En Ferrandí", III, 108-130.

²⁸ V. gr. "La Princesa Aineta", 123-155.

²⁹ V. gr. "Es pou de sa Lluna", IV, 72-84, "N'Espardenyeta", VII, 92-105, "Es murterar del rei de França", XXII, 105-116.

³⁰ Cfr. Philip K. Bock, "Introducción a la moderna antropología cultural", F. C. E., Madrid, 1977, pp. 148-149.

³¹ "Es patró Pere", XVIII, 106.

³² "Na Magraneta", I, 91.

³³ "Es castell d'iràs i no tornaràs", VII, 89.

³⁴ "El Rei... fa fer unes dictes... que li acusassen totes ses al·lotes més fines que n'haguessen fets tretze i no haguessen doblegats es vint-i-un; i prendria sa més fina de totes". ("Sa jaia Xeloc i sa jaia Bigalot", I, 93).

A un "drac de set caps" s'ofereix cada setmana "una fadrina de quinze o vint anys". ("Es dos bessons", XXI, 68).

³⁵ "...tothom va quedar astorat de tan hermosa que era i agraciada. Corria es setze anys". ("Sa Cointessa sense braços", II, 122).

"...una fadrineta d'uns devuit anys... més garrida que el sol, que n'hi havia per perdr-hi es seny". ("En Juanet i es cavallet conseier", XIX, 73).

³⁶ "...un fadrinel·lo de desset o devuit anys, alt, galanxó, uis espolsats, cap viu, just així com ella el s'havia imaginat". ("Una pobiletta i un Juanet", XV, 41).

³⁷ "...i tots es que los feria un esquitx d'aigo tornaven uns joves d'una vintena d'anys, galants i plantosos..."

("La Princesa Bella", II, 50).

"...torna un galant jove de vint anys, lo més garrut..." ("Es Negret", VI, 72).

¹⁵ Vladimir Propp considera que en els contes meravellosos, és a dir els classificats entre els nombres 300 i 479 de l'índex de tipus d'Aarne i Thompson, sols es donen 31 funcions. S'entén per funció, l'acció d'un personatge definida des del punt de vista de la seva significació en el desenvolupament de la trama. Cfr. VLADIMIR PROPP, "Morfología del cuento", Fundamentos, Madrid, 1977, pp. 31-74.

¹⁶ "A la inversa del formalismo, elestructuralismo se niega a oponer lo concreto a lo abstracto, y de reconocerle al segundo un valor privilegiado. La forma se define por oposición a una materia que le es ajena; pero la estructura no tiene contenido distinto: es el contenido mismo, aprehendido en una organización lógica concebida como propiedad de lo real". (CLAUDE LEVI-STRAUSS, "Antropología estructural. Mito. Sociedad. Humanidades", Siglo XXI editores, México, 1979, p. 113. Aquesta obra és més coneguda sota el nom de l'edició original, "Antropologie structurale deus"). Pel que fa a la famosa polèmica Levi-Strauss i Propp, un dels esdeveniments d'índole intel·lectual de la dècada dels anys seixanta, vd. VLADIMIR PROPP, "Estructura e historia en el estudio de los cuentos,

22

la polémica Claude Levi-Strauss-Vladimir Propp", Fundamentos, Madrid, 1972.

¹⁷ "S'Hermosura del món", I, 25-35.

¹⁸ "L'amo'n Biel Perxanc i sa dona d'aigo", V, 85. A una nota al peu de la plana 84 se'ns diu que aquesta rondalla fou recollida a Pollença per Mn. Miguel Costa i Llobera. A les "Rundayes de Mallorca" de l'Arxiduc Lluís Salvador hi figura també aquesta rondalla amb el títol "La dona d'aigo", assenyalant que fou recollida a Pollença (op. cit., pp. 129-133).

¹⁹ "Sa llampria meravellosa", VIII, 27.

²⁰ "Sant Vicenç dins la memòria del poble mallorquí, & 9. De com St. Vicenç Ferrer anà a predicar a Petra", V, 133-134.

²¹ "Un any de molta de fam tenia un tai d'al·lotellots molt dastres i cap-esflorats. Else feia espedregar es sementers, i no hi havia qui los manejàs: ni estaven p'es majoral ni per l'amo i aferraven allà on porien: li robaven ous, gallines, coloms, fruita tota sa que trobaven, i fins i tot es tabac". (Bruixes, bruixots i fullets, & 18. L'amo de So'n Cardaix fa sortir el dimoni a un estol d'al·lotellots", V, 169).

²² "En Juan des fabiolet", X, 35-36.

²³ Bruno Bettelheim recorda que el triomf del germà menor és un fet quasi